

Terreur in Thessaloniki

RAYMOND DETREZ

Over enkele ogenblikken wappert boven de zee de zwart-rode vlag van de dood, en jullie, bootslui, beginnen het gevecht. Over het resultaat en de gevolgen hoeven jullie niet te piekeren. Laat de geschiedenis maar oordelen.

Pavel Šatev

In april 1903 was Thessaloniki het toneel van een reeks terroristische aanslagen, gepleegd door Bulgaarse activisten met het oog op de bevrijding van Macedonië van de ‘Turkse tirannie’. De voorbereiding van die aanslagen had iets van een komedie; de uitvoering ervan was zonder meer een tragedie. Het volgende relaas van de gebeurtenissen is voornamelijk gebaseerd op de memoires van deelnemers en ooggetuigen. Ze geven samen een accuraat en verbijsterend beeld van de feiten. Voor we echter aan de komedie en de tragedie toekomen, moeten we de gebeurtenissen eerst even in hun historische kader plaatsen.

Wat voorafging

In 1877-1878 woedde op de Balkan een Russisch-Turkse oorlog, die in maart 1878 werd afgesloten met het verdrag van San Stefano. Dat creëerde een grote Bulgaarse staat, waarvan ook Macedonië en een groot deel van Thracië deel uitmaakten. De Westerse landen waren beducht voor de invloed die Rusland via Bulgarije op de Balkan kon uitoefenen, en de andere Balkanstaten zagen hun eigen territoriale ambities door een Bulgaarse staat van die omvang gefnuikt worden. Ze tekenden protest aan en het verdrag werd in juli 1878 in Berlijn herzien. De Bulgaarse staat werd tot een derde gereduceerd en Servië, Montenegro en Griekenland kregen gebiedsuitbreiding.

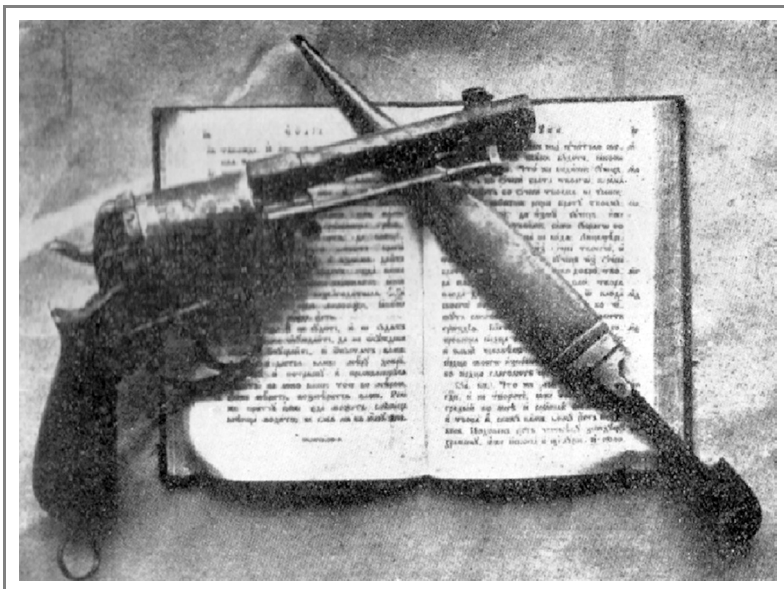
Een groot stuk van de Balkan was Osmaans gebleven: Thracië, Macedonië, Kosovo, Epirus en Albanië. Het belangrijkste deel van deze Osmaanse corridor was Macedonië: strategisch gelegen in het hart van het schiereiland, zeer vruchtbaar en met binnen zijn grenzen de havenstad Thessaloniki, die van groot commercieel en militair belang was. In Macedonië leefden Turken, Grieken, Slaven, Albanezen, Vlachen en andere etnische groepen; ze vorm-

den samen een echte ‘macédoine’ – een gemengde sla – van volken en volkes. Niet minder dan vier Balkanvolken maakten om historische en etnische redenen aanspraak op Macedonië of op delen ervan: Albanezen, Bulgaren, Grieken en Serviërs. Ze probeerden elk met allerlei middelen – het stichten van scholen en culturele centra, de controle over de lokale bisdommen, diplomatieke stappen in de Europese hoofdsteden, terroristische acties tegen de Osmaanse overheid – de politieke ontwikkelingen in en om Macedonië in hun voordeel om te buigen. De Bulgaren namen daarbij het voortouw. De strategie die de Bulgaarse vrijheidsstrijders bedacht hadden bestond erin onrust te zaaien in Macedonië, opdat de Grote Mogendheden, die garant stonden voor de uitvoering van het Verdrag van Berlijn, zouden ingrijpen en de Osmaanse regering dwingen aan Macedonië althans een vorm van autonomie te verlenen. Doordat de Grote Mogendheden maar lauw reageerden, namen hun acties steeds radicaler vormen aan.

Er bestonden onder de Bulgaarse activisten twee opvattingen over wat er uiteindelijk met Macedonië moest gebeuren. Het Opperste Macedonisch-Adrianopolitaanse Comité in Sofia, dat vooral bestond uit emigranten uit Macedonië, bepleitte zonder meer de aanhechting van Macedonië bij Bulgarije.¹ Hoewel ze niet terugdeinsden voor terroristische aanslagen en de organisatie van massale opstanden, waren ze ook bereid tot terughoudendheid wanneer de nationale belangen van Bulgarije dat vereisten. De Interne Macedonisch-Adrianopolitaanse Revolutionaire Organisatie (IMARO) bestond uit lokale activisten, die veel radicaler waren en minder rekening hielden met de wensen van Sofia. Soms werkten het Opperste Comité en de IMARO samen, maar even vaak waren de verhoudingen gespannen en stonden de leden elkaar naar het leven. Ook binnen beide organisaties zelf bestond dikwijls onenigheid tussen diverse leiders, fracties en cellen over wat er moest gebeuren. Ze waren in de eerste plaats in het leven geroepen om het Osmaanse bewind onderuit te halen, maar bestreden met hetzelfde enthousiasme ook wat ze noemden de Griekse en Servische ‘propaganda’ in Macedonië. De Griekse bemoeienissen met Macedonië waren niet gering, maar ze gingen vooral uit van de regering in Athene en hadden een meer officieel en ‘beheerst’ karakter. In de tijd waarover we spreken – het begin van de 20ste eeuw – had de Griekse politiek in Macedonië eerder een ‘low profile’ als gevolg van de nederlaag die Griekenland tegen het Osmaanse Rijk had opgelopen in de oorlog van 1897 om Kreta (Notaris 1970: 37-9).

¹ Het Comité zette zich ook in voor de bevrijding en de annexatie van het gebied rond Adrianopel (Oost-Thracië). Na de Balkanoorlogen van 1912-1913 werd deze ambitie opgegeven.

Afbeelding 1: De IMARO

Het voorbeeld van de Armenen

De Bulgaarse activisten in Macedonië werden vooral gemotiveerd door nationalistische overwegingen, maar binnen de IMARO oefende ook het Russische revolutionaire socialisme een grote invloed uit. Die invloed was er als gevolg van rechtstreekse contacten (veel Bulgaarse jongeren studeerden in Rusland), maar ook via de Armeense revolutionairen. In 1878, eveneens in uitvoering van het Verdrag van Berlijn, was het noordelijke deel van Osmaans Armenië Russisch geworden. De Armeense nationalisten werkten samen met de Russische revolutionaire socialisten en exporteerden de prille traditie van terroristische aanslagen die in Rusland bestond naar het Osmaanse Rijk. Hun meest sensationele exploit was de aanslag op de *Banque Ottomane* in Istanbul in 1896.

De *Banque Ottomane* was gesticht in 1863. Het was in feite een Franse instelling en in de ogen van de Armeense activisten het symbool bij uitstek van de aanwezigheid van Westers kapitaal in het Osmaanse Rijk. Ze gingen er – niet helemaal ten onrechte – van uit dat de Westerse mogendheden pas krachtig zouden reageren wanneer hun financiële belangen in het Osmaanse Rijk getroffen werden. Bovendien was de *Banque Ottomane* net in 1892 ondergebracht in een splinternieuw, prachtig gebouw in de Europese Pera- of Galatawijk en ook om die reden een aantrekkelijk doelwit.

Eind april 1896 kondigde sultan Abdulhamid, na bloedige onlusten in Anatolië tussen Armeniërs en Koerden en op aandringen van de Westerse mogendheden, hervormingen aan. Die gingen volgens de Armeense activisten niet ver genoeg. In augustus barricadeerden zestien leden van de radicale Dashnakbeweging zich in de bank; ze hadden zestien kilogram dynamiet bij zich, die ze hadden binnengesmokkeld in zakken die gebruikt werden voor het geldtransport. Ze dwongen de directeur van de bank de ambassadeurs in Istanbul telegrafisch op de hoogte te brengen van hun alternatieve hervormingsplan. Indien de sultan het plan niet aanvaardde, zouden ze de bank opblazen. Zodra de actie in de stad bekend raakte, braken er onlusten uit, waarbij duizenden Armeniërs vermoord werden – naar verluidt op aanstoken van de Osmaanse overheid. De ambassadeurs gingen niet op de eisen van de Armeense activisten in. Ze slaagden er wel in van de sultan de garantie te krijgen voor een vrije aftocht van deaders. “De sultan hield zich aan zijn woord,” schrijft Siljanov, “de samenzweerders passeerden ongemoeid door de straten, die besprenkeld waren met Armeens bloed, stapten aan boord van een Frans schip en voeren veilig af naar Marseille” (Siljanov 1983: 51).

Fundraising

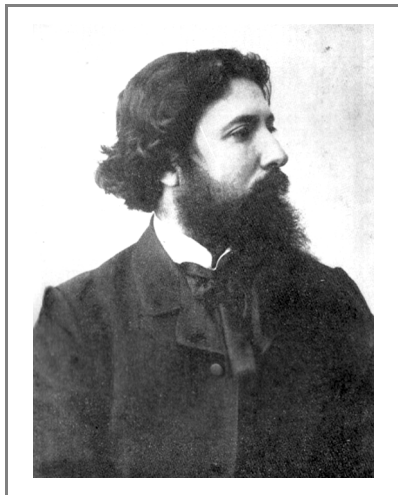
In 1896 stichtte een aantal leerlingen aan het gymnasium in Plovdiv in Bulgarije een revolutionaire organisatie. De centrale figuren waren Mihail Gerdžikov en Petăr Mandžukov. Gerdžikov was de zoon van de directeur van de Nationale Bank in Plovdiv; Mandžukov de kleinzoon van de metropoliet van Plovdiv. Ze besloten zich in te zetten voor de bevrijding van Macedonië. Daar hadden ze in de eerste plaats geld voor nodig. Om daar aan te komen stal Gerdžikov een ring met briljanten van zijn moeder en Mandžukov een grote medaille, eveneens versierd met briljanten, van zijn grootvader, de metropoliet. De verdwijning van beide juwelen kwam al gauw aan het licht. De plaatselijke juweliers werden gewaarschuwd en na enkele dagen werden beideaders gevat. Gerdžikov en Mandžukov werden van het gymnasium verwijderd en zetten in 1897 hun studies voort in Genève in Zwitserland. Daar kwamen ze, net als veel andere Bulgaarse studenten, in de ban van de Russische revolutionaire socialistische ballingschap leefden, onder meer Georgi Plechanov, een radicale sociaal-democraat, en Varlaam Čerkezov, een volgeling van Bakunin. Ze lazen er de anarchistische auteurs Stepnjak, Grave, Kropotkine, Lavrov en Černyševskij. De theoretische aspecten van het anarchisme konden hen echter maar matig boeien. Des te meer raakten ze geïnteresseerd in het terrorisme als een manier om de Osmaanse staat te destabiliseren en een

buitenlandse interventie uit te lokken. Ze wilden meteen aan de slag, maar ook dit keer hadden ze weer eerst geld nodig om de nodige munitie en explosieven aan te schaffen. Eén van hen, Grigor Dočev, enige zoon van een rijke priester uit Kazanlak, werd uitgeloot om de nodige fondsen te verzamelen. Hij stond er met zijn leven voor in dat hij in Bulgarije het nodige geld zou vinden. Een bedeltocht langs vrienden en verwanten leverde echter niets op. Gerdžikov en Slavi Merdžanov, een ander lid van de Bulgaarse kring in Genève, reisden hem achterna en troffen hem aan in Sofia. Dočev beloofde dat hij hun nog dezelfde avond het geld zou overhandigen, maar even voor het afgesproken tijdstip schoot hij zich in het stadspark van Sofia een kogel door het hoofd. Gerdžikov en Merdžanov kwamen uiteindelijk toch nog aan de nodige liquide met de hulp van Stefan Mihov, bediende op het postkantoor in Sofia, die voor 4.500 lev valse cheques uitschreef, die door Gerdžikov en Merdžanov in diverse steden binnen en buiten Bulgarije geïnd werden. In het bezit van dit bedrag begaven beiden zich naar Thessaloniki.

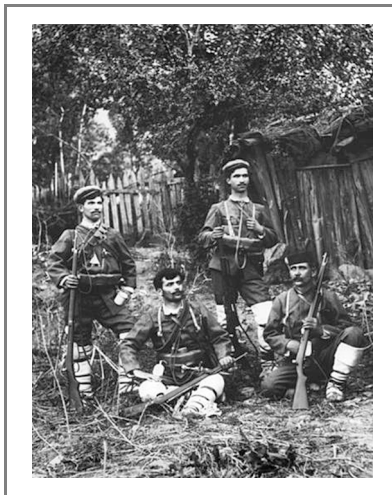
In Thessaloniki vonden ze een aandachtig publiek bij een aantal leerlingen van het Bulgaarse gymnasium in de stad. Die vormden al een hecht groepje van anarchisten en nihilisten, tussen 18 en 22 jaar oud, bijna allen afkomstig uit Veles, een stad in Noord-Macedonië. Ze kregen enige ideologische scholing van Merdžanov, maar wilden vooral zo gauw mogelijk tot daden overgaan. Ze noemden zich de *gemidžija's* – de ‘bootslui’. Het waren, schreef Stefan Avramov, “een groep mensen die al afscheid hebben genomen van het leven en de stormachtige zee zijn opgevaren met hun bootje, dat ze ofwel ongeschonden naar de andere oever brengen ofwel laten te pletter slaan op de klippen” (geciteerd in Siljanov 1983: 247). Ze vonden de IMARO slap en kleinburgerlijk en de IMARO-kopstukken Goce Delčev en Damjan Gruev “ouderwetse boerenleiders” (Adanir 1979: 172), maar werkten wel samen met de organisatie omdat die hun af en toe wat geld toeschoof.

Want ook de bootslui werden voortdurend geplaagd door geldgebrek. In 1899 encenseerden ze de kidnapping van twee van hun leden, Georgi Bogdanov en Konstantin Kirkov, en eisten een losgeld van hun respectieve vaders. Bogdanovs vader weigerde het losgeld te betalen, maar Kirkovs vader betaalde de helft van de gevraagde som. Het geld werd meteen opgemaakt. Eind 1899 werd een nieuwe kidnapping geënceneerd in de buurt van Veles. Leraar Pärnarov, die betrokken was bij de onderneming, maakte met zijn leerlingen een wandeling buiten de stad. De rijkste jongen van de klas en Pärnarov zelf werden ontvoerd door enkele bootslui, die zich als Albanezen hadden vermomd. Het complot kwam aan het licht, de daders werden gestraft, maar het zaakje bracht hun toch 200 Turkse lira op.

Afbeelding 2: Mihail Gerdžikov

Afbeelding 3: Petăr Mandžukov

Aan de slag in Istanbul

In 1899 werden concrete plannen gesmeed om in Istanbul sultan Abdulhamid tijdens zijn wekelijkse tocht door de stad voor het vrijdaggebed te vermoorden. Het bleek echter dat ze niet dicht genoeg in de buurt van de sultan konden komen. Daarom besloten ze een dubbele aanslag te plegen op de gebouwen van de *Banque Ottomane Impériale* in Istanbul en in Thessaloniki. Merdžanov, Mandžukov en later Pavel Šatev, een van de bootslui uit Thessaloniki, gingen aan de slag in Istanbul. Vanuit de drukkerij van Nančo Kalčev, die vooral werkte voor het Bulgaarse Exarchaat (de Bulgaarse kerk), groeven ze onder de straat een tunnel in de richting van de bank. Ze werkten alleen overdag, omdat 's nachts het geluid van de hamers en de beitels in de straat te horen was. De tunnel was een halve meter breed en iets meer dan een meter hoog. De drie konden alleen met gebogen hoofd op de vloer zittend hun werk doen. Ze werden met blaasbalgen voorzien van lucht; wanneer er niet gepompt werd, doofden de kaarsen in de tunnel door zuurstofgebrek na drie minuten uit. De aarde werd door 'klanten' van de drukkerij als dozen drukwerk weggedragen. De drie schoten elke dag 10 centimeter op en na zes maanden hadden ze de hoek van de bank bereikt. Ze konden de generatoren in het gebouw horen ronken. Ze moesten alleen nog 100 kilogram dynamiet aanbrenge. Het dynamiet arriveerde in Istanbul, maar Kozakov, een Russische Armeniër die de lading op haar uiteindelijke bestemming moest brengen, werd gearresteerd, gemarteld en uiteindelijk als Russisch onderdaan aan Rus-

land uitgeleverd. (Hij reisde meteen door naar Siberië.) Ook Merdžanov en Šatev werden gearresteerd; Merdžanov werd als Bulgaars onderdaan uitgeleverd aan Bulgarije en Šatev, die Osmaans onderdaan was, werd gestraft met huisarrest in zijn geboortestad Kratovo in Macedonië. Ze waren gemarteld geworden, maar hadden niets losgelaten over de tunnel. Enkele leden van de groep in Istanbul, die nog op vrije voeten waren, schreven een gedetailleerd gecodeerd verslag over de gebeurtenissen naar hun kompanen in Thessaloniki. Het verslag viel in handen van de politie, die ook over de code beschikte. De tunnel werd ontdekt, maar de vogels waren gevlogen. Alleen Nančo Kalčev, de eigenaar van de drukkerij, en zijn zoon werden gearresteerd en veroordeeld tot 101 jaar gevangenisstraf. Vader Kalčev overleed in de gevangenis; de zoon werd in 1908 na de Jong-Turkse revolutie vrijgelaten.

Afbeelding 4: De *Banque Ottomane* in Istanbul

Vorbereidingen in Thessaloniki

Ondertussen was er ook in Thessaloniki een tunnel gegraven naar het gebouw van de *Banque Ottomane*. Dat was een groot rechthoekig gebouw in een eclectische stijl – volgens kenners een combinatie van Italiaanse renaissance en koloniale barok (Colonas 1983: 52). Het bestond uit een kelderverdieping, de begane grond en een bovenverdieping. Het was de luxueuze woning geweest van John ‘Jackie’ Abbot, nakomeling van een beruchte Britse dynastie van schatrijke handelaren en geldschieters in Thessaloniki (Mazower 2005: 187-80). Sultan Abdulmecid had er tijdens zijn bezoek aan de stad in

Afbeelding 5: De *Banque Ottomane* in Thessaloniki

1858 verbleven. Vermoedelijk rond 1880, toen het met de familie Abbot financieel minder goed begon te gaan, werd het huis als kantoorruimte verkocht aan de *Banque Ottomane*. Het bevond zich op de hoek van de Rue Franque en de Rue Colombo en was één van de fraaiste gebouwen in de ‘Frankische’ of ‘vreemdelingenwijk’ in Thessaloniki.

Dat gebouw wilden de bootslui opblazen. Ze gingen op dezelfde manier te werk als in Istanbul. Eén van hen, Vladimir Pingov, huurde een kapperszaak in de Rue Colombo. Om de huur te betalen stal Konstantin Kirkov een hals-snoer van zijn tante en verkocht het voor 36 Turkse lira. Het graafwerk in Thessaloniki werd uitgevoerd door Pavel Šatev en, nadat die in mei-juni 1900 naar Istanbul werd gestuurd, door Jordan Popjordanov.

De aarde onder de Rue Colombo was zacht en Šatev en Popjordanov schoten veel vlugger op dan hun kameraden in Istanbul. Ze hadden eigenlijk al na twee maanden klaar kunnen zijn, maar omdat het de bedoeling was de beide banken gelijktijdig op te blazen, werden de werken in Thessaloniki tijdelijk stilgelegd. Šatev en Popjordanov waren dan net op de fundamenteën van een oude Romeinse muur gestuit, die ze ‘de Thermopylen’ noemden. Toen de groep in Istanbul gearresteerd werd, besloten ze het graafwerk in Thessaloniki uit te stellen tot ze over het nodige dynamiet beschikten. Voor de aanschaf daarvan was weer geld nodig. Popjordanov reisde naar Sofia, waar hij bot ving, en vervolgens naar Genève, waar de IMARO hem 10.000 lev toestopte. Terug in Thessaloniki wilde hij het graafwerk voortzetten, maar de kapperszaak bleek verhuurd aan iemand anders. Popjordanov huurde dan een kruidenierszaak in de Rue Colombo. Van daar uit groef hij een tunnel naar de eerste tunnel; het overbodige deel van de eerste tunnel werd gebruikt om de uitgegraven aarde uit de tweede tunnel in te dumpen.

Ondertussen was het dynamiet uit Marseille in de haven van Alexandroupoli gearriveerd. Het werd echter door de IMARO ‘gestolen’. De IMARO vond een aanslag op dat moment niet opportuun. De organisatie werkte aan de voorbereiding van een grote opstand in Centraal-Macedonië in de zomer en wilde de aanslagen in Thessaloniki uitstellen tot na de opstand. Die zouden dan dienen als een soort van finale. De bootslui wilden met het standpunt van de IMARO geen rekening houden. Ze slaagden erin om in Bulgarije 160 kilogram dynamiet te kopen en naar Thessaloniki te smokkelen. Op voorwaarde dat de bootslui hun actie uitstelden, kregen ze van de IMARO nog 250 Turkse lira, afkomstig van de losprijs die de Amerikaanse regering betaald had voor de vrijlating van de gekidnapte Mrs Ellen Stone.² De bootslui namen het bedrag aan, maar zetten de voorbereiding van de aanslag gewoon voort. In maart 1903 hadden ze met hun tunnel de hoek van de kelderverdieping van de *Banque Ottomane* bereikt. Ze brachten de lading dynamiet en de 14 tot 15 meter lange lont aan. De bank kon nu elk moment opgeblazen worden.

De bootslui werden ongeduldig. Elk uitstel verhoogde het risico om betrapt te worden. De pers berichtte dat er een aanslag op de *Banque Ottomane* beraamd werd en de Osmaanse politie verhoogde haar waakzaamheid, maar (voorlopig?) enkel bovengronds, rond het gebouw. Het dynamiet kon ook vochtig worden wanneer het lang in de klamme tunnel opgeslagen zat. En bovendien waren de afvoerbuizen van *Hôtel Colombo* verstopt geraakt – vermoedelijk als gevolg van het graafwerk van Popjordanov – en begon de Osmaanse overheid met de aanleg van nieuwe buizen onder de straat. De tunnel dreigde weldra ontdekt te worden. Uiteindelijk besloten de bootslui enkele dagen na het Paasfeest – half april 1903 (oude stijl) – tot de actie over te gaan.

Het in de lucht blazen van de *Banque Ottomane* was slechts één, zij het wel de meest spectaculaire van de hele reeks van aanslagen op diverse doeltwitten in Thessaloniki die ze gepland hadden. De bootslui overlegden lang over de volgorde van de aanslagen, maar uiteindelijk beslisten ze om alle aanslagen min of meer gelijktijdig uit te voeren. Het aanvankelijke plan om de explosie van de *Banque Ottomane* als hoogtepunt te bewaren, werd afgewezen, omdat het risico te groot was dat de Osmaanse overheid na de eerste explosies de stad ging uitkammen en de tunnel ontdekte vóór het dynamiet tot ontploffing was gebracht. Er was ook veel discussie onder de bootslui over of ze de aanslagen moesten overleven om de strijd naderhand voort te zetten,

² Mrs Ellen Stone was een Amerikaanse protestantse missionaris, die in 1901 samen met haar hoogzwangere assistente door als Turken vermomde leden van de IMARO werd gekidnapte. De regering van de Verenigde Staten betaalde de losprijs en Mrs Stone, haar assistente en de tijdens de gijzeling geboren baby werden vrijgelaten.

dan wel of ze ook zelf bij de aanslagen moesten omkomen. De tweede opvatting werd als moreel hoogstaander beschouwd. De bereidheid om te sterven zou ook de kans op een succesvolle uitvoering van de aanslagen vergroten. Maar niet iedereen was het daar mee eens.

Afbeelding 6: De Rue Colombo

Photo 8. La rue Colombo après 1903.

Afbeelding 7: Plattegrond van de tunnel

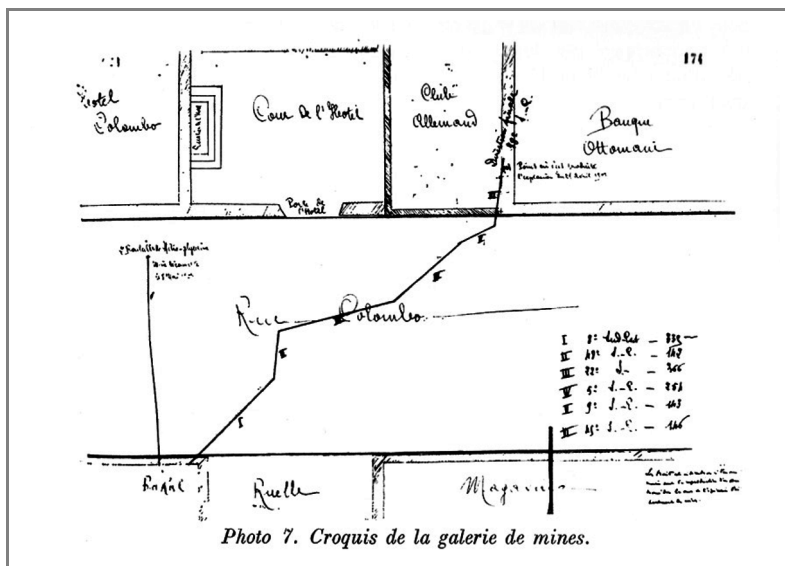

Photo 7. Croquis de la galerie de mines.

Dinsdag 15 april: de *Guadalquivir*

Op dinsdag 15 april 1903 (28 april nieuwe stijl) is de grote dag dan eindelijk aangebroken. In de loop van de ochtend begeeft Pavel Šatev zich in een koets naar de haven om daar aan boord te gaan van de *Guadalquivir*, een stoomboot van de Franse compagnie *Messageries Maritimes* die de vorige dag in de haven van Thessaloniki is aangemeerd. Hij heeft de opdracht het schip op te blazen.

Šatev is de laatste passagier en haast zich om nog tijdig aan boord te komen. Hij heeft een koffertje bij zich met erin een hemd, een onderbroek, een paar sokken en de tweedelige uitgave van *Les Misérables* van Victor Hugo. In de bodem en de wanden van het koffertje bevinden zich 10 à 12 kilogram dynamiet, in platte vierkante blokjes, verpakt in fijn laken. In een van de hoeken van het koffertje steekt een lont van twee-drie centimeter een beetje uit. Mocht hij door de douane betrappt worden, zo heeft Šatev vooraf bedacht, dan steekt hij de lont met zijn sigaret aan en vliegt het koffertje samen met zijn eigenaar en het douanekantoor binnen één minuut de lucht in. Op de kade hebben de andere bootslui plaats genomen op een terrasje met zicht op zee om te genieten van het schouwspel van het zinkende of brandende schip. De paspoortcontrole verloopt zonder problemen. Šatev heeft een vals paspoort met de naam ‘Georgi Manasov’ bij zich. Ook de douanecontrole levert geen problemen op. Šatev draagt er zorg voor dat de douanebeambte het koffertje niet optilt, want het ongewone gewicht ervan zou argwaan kunnen wekken. Ook de diensten van een kruier worden geweigerd. Šatev neemt plaats in een bootje, dat hem haastig naar de *Guadalquivir* brengt. Het schip licht meteen het anker. Het zet koers naar Istanbul.

Šatev reist eerste klasse, in kajuit nr. 7. Die kajuit bevindt zich net boven de waterlijn. Dat betekent dat een explosie daar enkel schade kan aanrichten aan de wand van het schip, zonder dat het zinkt. Het dynamiet moet dus op een andere plek tot ontploffing gebracht worden. Šatev maakt zijn koffertje open, haalt de plakjes dynamiet eruit en maakt er één groot pak van, gewikkeld in een doek van fijn linnen. Dan gaat hij op zoek naar de geschikteste plek om de aanslag te plegen. Omdat hij de toegang tot de ruimten beneden de waterlijn niet vindt, besluit hij het dynamiet tot ontploffing te brengen in de buurt van de machinekamer waar olie en brandslof liggen opgeslagen, zodat het schip ten minste uitbrandt.

Aan het einde van de gang, waar de kajuiten van het personeel van de tweede klasse zijn gelegen, vindt hij een geschikte plek. Šatev doet alsof hij door het ijzeren traliewerk in de vloer nieuwsgierig naar de pompende cilin-

ders en de wentelende wielen van de motor kijkt. Hij brengt het dynamiet aan tegen de wand van het schip. Šatev wil niet dat het schip al te ver uit de kust is op het moment van de explosie, omdat de passagiers zich dan niet meer kunnen redden. Op het moment dat het schip voorbij *Kara Burun*, de landtong ten oosten van de golf van Thessaloniki, vaart en aan het andere einde van de gang net een argwanend lid van de bemanning opduikt, steekt Šatev het vuur aan de lont. Ze is één decimeter lang. Šatev snelt via een trap naar een aangrenzende gang. Wanneer hij zich vijf passen verwijderd heeft, hoort hij een oorverdovend lawaai en wordt hij tegen de muur van de gang geworpen. De bom heeft in de wand van het schip een gat geslagen ter grootte van een patrijspoort en de machinekamer staat in lichterlaaie. De olie heeft vuur gevat, de rubberen riemen en ook de machines zelf branden.

Na een minuut of vijf staat ook het dek aan de kant van de trap waarlangs de passagiers het schip op gekomen zijn in brand. Op het schip breekt nu paniek uit. De sirene loeit – een teken dat het schip in nood verkeert en hulp nodig heeft. Meteen komen er van de kade bootjes aanvaren. Het schip keert moeizaam om en vaart langzaam een eind terug in de richting van de haven. De passagiers krijgen het bevel zich op het dek te verzamelen. De gassen die ontsnappen uit de machinekamer veroorzaken bloedingen in het gelaat van de passagiers en de bemanning, alsof er kleine krasjes in komen te zitten. Sommige passagiers worden door de bemanning het dek op gehesen, want de trap bij de machinekamer heeft ook vuur gevat. Wanneer de passagiers op het dek in veiligheid zijn gebracht, ontfermen de matrozen zich over de postzakken en de bagage van de reizigers. Šatev ziet een matroos met zijn koffertje voorbij lopen. De vracht zelf en het vee blijven op het schip.

Aan weerszijden van het schip worden reddingsloepen vol passagiers neergelaten – eerst de passagiers eerste klasse. Op het moment dat de reddingsloep, waarin Šatev heeft plaatsgenomen, het wateroppervlak raakt, bereiken twee boten van de Osmaanse marine met soldaten en een officier de *Guadalquivir*. Šatev stapt over in een van deze boten. De militairen vermoeden dat de ketels in het schip ontploft zijn. De reddingsloepen worden nog twee-drie keer neergelaten, tot alle reizigers en de voltallige bemanning in veiligheid zijn gebracht in de bootjes. Een vrouw is bewusteloos. De bediende, die over en weer liep in de gang waarin Šatev zijn lading dynamiet tot ontploffing bracht, is gekwetst. Een wegvliegende plank heeft zijn arm gebroken.

Hoge vlammen en zwarte rook verheffen zich boven de *Guadalquivir* en de masten vallen de ene na de andere in het water. De hitte in het schip neemt toe. In de lagere verdiepingen van het schip is nog een vijftal bemanningsle-

den uit de machinekamer – matrozen, mechanici, stokers en arbeiders – achtergebleven. Eén matroos steekt af en toe zijn hoofd door een kleine patrijspoort om frisse lucht te ademen en roept: “Je suis perdu!”.

Een sleepboot heeft een ander, groter schip met zoet water tot bij de *Guadalquivir* getrokken en met een pomp op een kleiner bootje wordt water gespoten naar de plek waar de bom een opening in de wand van het schip geslagen heeft. Zo wordt de opening afgekoeld. Af en toe krijgen de opgesloten zeelui door de patrijspoorten water aangereikt. Na drie uur kan een matroos door de opening naar binnen klauteren om de achtergebleven bemanningsleden te helpen. Eén van de matrozen, die dreigde levend te verbranden, bereikt de opening in de scheepswand, springt in het water en brengt zich zwemmend in veiligheid.

Šatev stapt ondertussen over van het ene bootje in het andere tot hij het bootje bereikt, waarin zich ook een Turkse politieofficier en Jirar, de secretaris van de Franse consul Steeg, bevinden. Van op dat bootje kan hij alles nauwkeurig waarnemen. Šatev vraagt de secretaris waarom er niet geprobeerd wordt de brand te blussen. De secretaris antwoordt: “Daartoe hebben we de middelen niet, het schip zal helemaal uitbranden wij proberen de mensen te redden.” Šatev is opgetogen dat het hele schip zal uitbranden, zonder dat er onschuldige slachtoffers vallen.

Ondertussen is ook de Franse consul Steeg gearriveerd. Die vraagt of het waar is dat de brand is ontstaan als gevolg van een ontploffing van één van de stoomketels, zoals de meeste mensen op de kade en ook de Osmaanse politie vermoeden. De secretaris legt uit dat het vuur zich in dat geval pas na enkele uren zou verspreid hebben. Hij wijst op het gat in de scheepswand en concludeert: “Donc c’est un explosif!” Šatev verkneukelt zich in de naïveteit van de toeschouwers en van de politie, maar bedenkt dat je een Fransman toch niet zo gemakkelijk om de tuin kunt leiden.

Het bootje waarin Šatev zich bevindt heeft de kade bereikt. Alle passagiers moeten zich aanmelden in het kantoor van de *Messageries Maritimes*. Hun namen worden genoteerd. Ze moeten de volgende dag terugkomen; dan krijgen ze hun tickets terugbetaald. Aan de ramen en op de balkons van het gebouw verdringen zich nieuwsgierige Fransen en joden³ om door hun binocles naar het schouwspel te kijken. De cafés zitten afgeladen vol, de kade ziet zwart van het volk, de tram komt er niet meer door. De *Guadalquivir* blijft de hele nacht branden. Hristo Siljanov schrijft verrukt: “De hele nacht werd Thessaloniki als nooit eerder verlicht door die geïmproviseerde projector, die

³ Thessaloniki was tot aan de Tweede Wereldoorlog een overwegend joodse stad.

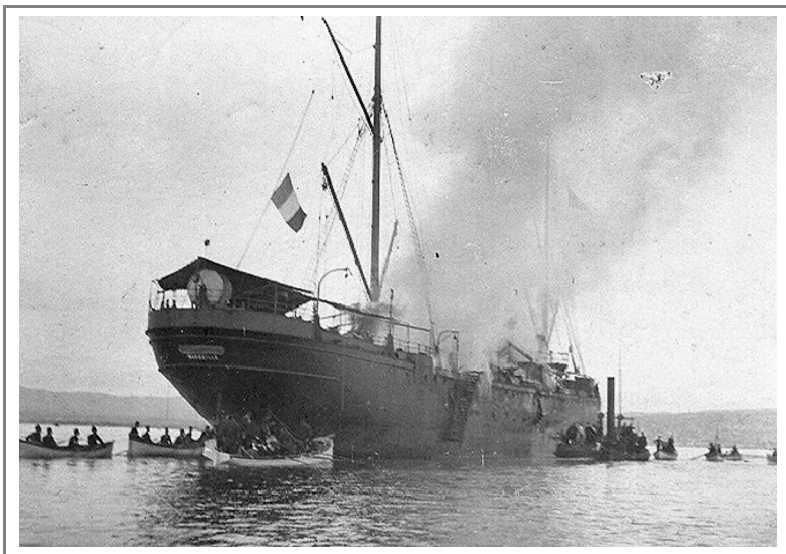
zich te midden van de golven van de zee verhief. De inwoners van de stad vergaapten zich aan het feeërieke schouwspel.” (Siljanov 1983: 256)

Šatev brengt de nacht door in *Hôtel Parthenon*. De volgende dag gaat hij *niet* naar het kantoor van de *Messageries Maritimes* om zijn bagage af te halen en zijn ticket te laten terugbetalen. Hij is de enige reiziger van de *Gualquivir* die nalaat dat te doen. De politie gaat meteen een licht op. Šatev reist per trein af naar het Servische Vranja, hopend dat de politie zal geloven dat de in zijn reispas vermelde bestemming “Varna” een verschrijving is. (Beide namen worden in het Osmaanse Turks ongeveer op dezelfde manier geschreven.) Onderweg, in het station van Skopje, wordt hij gearresteerd en onder escorte naar Thessaloniki teruggebracht.

Dezelfde avond van 15 april brengen Dimităr Mečev, Ilija Trăčkov en Milan Arsov twee-drie kilogram springstof aan op de treinrails in een bocht op de lijn Thessaloniki-Alexandroupoli-Istanbul – tussen het grote station buiten de stad en het kleine station in de stad. De lading wordt tot ontploffing gebracht met behulp van een petard en niet van een lont. De daders gaan ervan uit dat de trein in de bocht zeker zal ontsporen. Hoewel Dimităr Mečev al enige ervaring heeft opgedaan met het opblazen van spoorrails, blijkt de lading toch te zwak; de locomotief wordt beschadigd en ontspoord, de ramen van een aantal wagons gaan aan diggelen, maar de reizigers blijven ongedeerd. De daders kunnen ontsnappen. Volgens het rapport van de politie is de aanslag op een amateuristische manier uitgevoerd. Hoe dan ook, het is nu voor de politie duidelijk dat er sprake is van “gecoördineerde en gecombineerde terroristische aanslagen” en dat er nog meer kunnen volgen. (Hele relaas gebaseerd op Šatev 1981: 558-560 en Šatev 1983: 308-18, waar ook uitvoerig de Franse krant *L'Illustration* van 13 mei 1903 wordt geciteerd.)

Woensdag 16 april: de nacht van de *Banque Ottomane*

Op woensdag 16/29 april blijft het overdag rustig, maar zodra het duister valt, nemen de bootslui hun posities in. Ze hebben besloten de aanslagen uit te voeren tussen zeven en acht uur ‘s avonds; na half negen zijn de straten immers al verlaten. In eerste instantie willen ze de gastoevoer naar de stad onderbreken, waardoor de straatverlichting in de hele stad zou doven. Dat is het afgesproken teken om tot de actie over te gaan. Ze wilden ook het reservoir bij de gasfabriek zelf in de lucht blazen, waardoor de naburige fabrieken in vlammen zouden opgaan, maar daartoe bleken ze niet over het nodige dynamiet en de nodige manschappen te beschikken. Ze hopen nu maar dat

Afbeelding 8: De *Guadalquivir* na de aanslag

wanneer de gasleiding wordt opgeblazen het vuur via de buis vanzelf het reservoir zal bereiken en een enorme explosie veroorzaken.

Konstantin Kirkov heeft plaats genomen onder de brug over een riviertje, niet ver van de zee en vlak in de buurt van het station, vanwaar te treinen naar Serres vertrekken. Onder de brug lopen de buizen van de gas- en waterleiding naar de stad. Met enkele kilogram springstof worden de leidingen vernield. Het reservoir van de gasfabriek ontploft echter niet. Later wordt verteld dat een van de Belgische personeelsleden van de gasfabriek een kraan heeft dichtgedraaid en daardoor heeft verhinderd dat het vuur bij het reservoir kwam. Naderhand proberen Dimităr Mečev en Ilija Tráčkov nog om over de lage muren van de gasfabriek te klauteren en het reservoir eigenhandig in de lucht te blazen, maar een bewaker jaagt hen met revolvergeschoten op de vlucht. Ze verdwijnen in een naburig park.

Na de explosie onder de brug wordt het in de stad pikdonker. De bootslui gaan meteen tot de actie over. Enkele minuten later weerklinken de eerste explosies in de Frankische wijk en in de straat langs de kade. De doelwitten van de bootslui zijn vooral etablissementen, die door vreemdelingen worden bezocht. (Šatev 1981: 560-1; Siljanov 1983: 257) Milan Arsov, de jongste van de bootslui, heeft plaats genomen in de tuin van café annex theater *Alhambra*. Wanneer de gaslampen doven, maken de klanten zich daarover vrolijk en beginnen voor de grap te applaudisseren. Arsov steekt de lont aan en legt een bom op een tafeltje in het midden van het café. Zodra de gasten de verlichte

metalen bol zien, rennen ze in paniek weg. Arsov heeft een rode lont van 20 cm gebruikt, die de klanten nog de tijd geeft om zich een twintigtal passen van de bom te verwijderen. Omdat de bom ontploft in open lucht, richt ze weinig schade aan. Eén kelner komt om het leven. (Šatev 1981: 561; Siljanov 1983: 257)

Nadat ze door de bewaker van de gasfabriek verjaagd zijn, begeven Dimităr Mečev en Ilija Tráčkov zich elk via een andere weg naar de huurkamer die ze delen. Tráčkov loopt onderweg aan bij het kantoor van de Oostenrijkse post, zogezegd om een brief af te geven, maar omdat het al na zeven is, is het kantoor gesloten. Daarop gaat hij naar de hoofdstraat, neemt plaats bij een tramhalte en gooit twee bommen in de wachtende menigte. Dimităr Mečev gooit twee bommen in de menigte voor *Hôtel Egypte*. Konstantin Kirkov gooit onderweg naar huis een bom voor de deur van het *Grand Hôtel*. Georgi Bogdanov gooit een bom door het raam van café *Noja* bij het plein aan de kade en gaat daarna naar huis (Siljanov 1983: 257). In de loop van de nacht gooien andere bootslui nog bommen in de bierkelder *Pschor*, *Hôtel Colombo*, *Hôtel Angleterre* en een aantal Duitse gelegenheden. Ze maken telkens gebruik van granaten, gewikkeld in mooi inpakpapier, met een lange lont, die ze met hun sigaret aansteken. Hoewel die lange lont volgens Šatev bedoeld is om de klanten de tijd te geven zich uit te voeten te maken, vallen er toch tientallen doden en gewonden. In de stad breekt nu overal paniek uit. Iedereen probeert in het donker zo gauw mogelijk heelhuids thuis te komen (Šatev 1983: 324, 332, 334).

In de kruidenierszaak tegenover de *Banque Ottomane* komt ook Jordan Popjordanov in actie. Wanneer hij merkt dat de stadsverlichting dooft, wacht hij nog vijf minuten. Dan steekt hij in de winkel het vuur aan de lont, gaat naar buiten, laat de metalen rolluiken naar beneden, steekt de straat over en loopt het gebouw van de bank binnen. Hij loopt de trap op naar de bovenverdieping om de directeur en zijn familie te waarschuwen. De directeur van de bank heeft echter sinds een week met zijn gezin zijn intrek genomen in een appartement in de stad. (Vermoedelijk een voorzorgsmaatregel na de mislukte aanslag op de *Banque Ottomane* in Istanbul.) Popjordanov verlaat de bank en wandelt weg in de richting van zijn huurkamer, die hij ongehinderd bereikt. Na enkele minuten klinkt een oorverdovende knal. Van de *Banque Ottomane* staan alleen nog enkele buitenmuren overeind; de rest van het gebouw is gereduceerd tot brandend puin (Siljanov 1983: 256-7). Ook de naburige Duitse bowlingclub en *Hôtel Colombo* zijn zwaar beschadigd.

De legerleiding verkeert in de waan dat de stad door opstandelingen wordt aangevallen. Maar hoewel er overal ontploffingen weerklinken, zijn er geen

opstandelingen te zien. Door de chaos en de paniek in de stad krijgt ze moeilijk hoogte van wat er gebeurt. Doordat de waterleiding is opgeblazen, komt er ook geen water meer in de stad en kunnen de branden niet geblust worden. De officieren bevelen iedereen zo gauw mogelijk naar huis te gaan, zodat het leger gemakkelijker kan optreden (Siljanov 1983: 257). Rond middernacht wordt ook de Duitse school in de lucht geblazen. Een vijftiental meisjes komt om of wordt gewond. Buiten de schaamteloze Mandžukov – die een Griekse bron citeert – is er geen van de Bulgaarse vrijheidsstrijders die deze misdaad in zijn memoires vermeldt (Mandžukov 1993: 668).

Dimităr Mečev en Ilija Trăčkov hebben inmiddels elk afzonderlijk hun gemeenschappelijke kamer bereikt. Die kamer bevindt zich in een huis in de buurt van *Hôtel Salonique*, op de hoek van de hoofdstraat (waar de tram door rijdt) en de straat die naar Tophane leidt. Onderweg hebben ze alle bommen die ze bij zich hadden opgebruikt. Ze barricaderen nu de metalen deur van het huis en beginnen door het raam van hun kamer de straat te bestoken met granaten. Volgens ooggetuigen gooiden ze in de loop van de nacht een zestigtal granaten naar buiten. Het huis wordt omsingeld door soldaten van het 17de regiment, dat onder het bevel staat van Hüsni Efendi, een Arabier. Hij verjaagt de toegestroomde menigte en stelt zijn mannen in de straat op. Mečev en Trăčkov gooien hun bommen liggend naar buiten, waardoor ze buiten het bereik van de kogels van de soldaten blijven. Telkens wanneer een bom de grond raakt, roept Hüsni Efendi “Liggen” en zodra de korte lont is opgebrand en de granaat ontploft, beveelt hij zijn soldaten op te staan en te vuren. Wanneer Mečev en Trăčkov door hun voorraad bommen heen zijn, nemen ze rechtop plaats voor het raam. De volgende ochtend vindt de Osmaanse politie hun doorzeefde lijken (Šatev 1981: 561-2. Šatev 1983: 322-3).

In de loop van diezelfde nacht sticht een andere bootsman, Vladimir Pingov, met een flesje fosfor brand in de *Bošnak han* – een hotel dat vooral door Bulgaren bezocht wordt – en begeeft zich vervolgens naar de plek waar Mečev en Trăčkov slag leveren met leger en politie. Onderweg bij *Tophane* wordt hij door enkele soldaten tegengehouden; ze willen hem arresteren omdat hij zich verdacht gedraagt. Pingov slaagt er nog in een bom te gooien, maar wordt neergeschoten (Šatev 1983: 334; Siljanov 1983: 257). In de nacht van 16 april komen 42 soldaten en politieagenten en een onbekend aantal burgers om het leven (Šatev 1983: 335).

Afbeelding 9: De *Banque Ottomane* na de aanslag

Donderdag 17 april: pogrom

Op donderdag 17 april, vroeg in de ochtend, loopt Konstantin Kirkov, keurig gekleed en met bolhoed, naar de Rue Sabri Pacha, waar zich het telegraafkantoor bevindt. De soldaat die het gebouw bewaakt wil Kirkov, volgens de instructies die hij heeft gekregen, fouilleren voor hij het gebouw betreedt. Kirkov rukt zich los en probeert de lont van een bom aan te steken, maar de soldaat doodt hem met een bajonetsteek (Šatev 1983: 335; Siljanov 1983: 259).

Dezelfde dag tegen de middag gooit Jordan Popjordanov, de man die de *Banque Ottomane* opblies, een bom door het raam van zijn kamer. Twee-drie uur lang gaat hij door met af en toe een bom naar buiten te gooien. Uiteindelijk wordt hij neergeschoten. Wanneer zijn lijk naar buiten gebracht wordt, willen enkele woedende soldaten het met hun bajonetten doorboren, maar Hüsni Efendi houdt hen tegen. Hij wijst naar het lijk en zegt tegen zijn soldaten: “Kijk, zo moet je sterven voor het vaderland. Dat de dode hier jullie tot voorbeeld strekt, hoe jullie je moeten opofferen en sterven voor het vaderland” (Šatev 1983: 335).

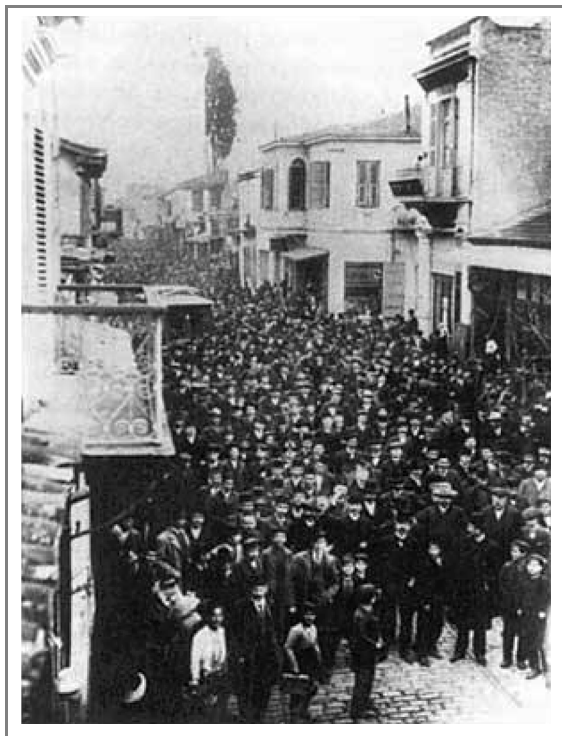
Onvermijdelijk lokken de aanslagen van de bootslui in Thessaloniki een reactie uit van de niet-Bulgaarse bevolking. Nog diezelfde dag trekken de eer-

ste protestbetogingen door de stad. Zoals de bootslui gehoopt hadden, lopen de zaken hier en daar uit de hand. De Bulgaarse wijken worden aangevallen door woedende Turken, Grieken en joden. De politie doet huiszoekingen in de huizen in de Bulgaarse wijken; verdachten worden gearresteerd en mishandeld. De woedende menigte bekogelt sommige Bulgaren met stenen of ranselt ze af met stokken en geweerkolven; anderen worden ter plekke neergeschoten of met bajonetten neergestoken. In de Vardarwijk wordt de Bulgaarse kerk aangevallen en de priester gedood (Siljanov 1983: 259). Gouverneur Hasan Fehmi doet al het mogelijke om de menigte te bedaren, mede om de Westerse mogendheden geen reden of voorwendsel te geven om militair of diplomatiek in te grijpen. Wanneer dezelfde dag nog Italiaanse, Oostenrijkse en Franse oorlogsbodems in de haven aanmeren, houden de pogroms onmiddellijk op. Šatev, die weinig te melden heeft over de slachtoffers van de aanslagen maar des te meer over de slachtoffers van de pogroms, schrijft vele jaren later:

Overdag probeerden enkele groepen uit de Turkse bevolking, uitzinnig van woede en fanatisme, om de Bulgaarse bevolking van Thessaloniki, die uiteraard niets met de aanslagen te maken had, uit te moorden. Maar toen gouverneur Hasan Fehmi dat hoorde, ging hij zelf de straat op en overtuigde de woedende, fanatieke groepen om niets te ondernemen en beloofde hun dat de autoriteiten zelf al het nodige zouden doen. De aanwezigheid van Europese oorlogsbodems in de haven en het energieke optreden van de gouverneur hebben de pogroms beperkt gehouden. (Šatev 1983: 335)

Het Franse blad *L'Illustration*, dat uitvoerig verslag uitbrengt van de gebeurtenissen, vermeldt dat “het leger en de officieren zich over het algemeen goed gedroegen, in tegenstelling tot de politie, die gespeend was van tact, kunde en vooruitziendheid” (Šatev 1983: 336). De autoriteiten geven het bevel de plassen bloed in de straten te verwijderen – daartoe zetten ze ook gevangenen in – en de markt weer te openen. De sultan beklagt zich bij de ambassadeurs in Istanbul dat de aanwezigheid van de buitenlandse oorlogsbodems in de haven van Thessaloniki als steun aan de terroristen kan uitgelegd worden. Zodra de grootvizier belooft dat de orde zal gehandhaafd worden en enkel de schuldigen zullen gestraft worden, varen de oorlogsbodems weer weg (Šiljanov 1983: 260).

Alle gedode bootslui en andere Bulgaren, die tijdens de aanslagen of de erop volgende rellen om het leven kwamen, kregen een gemeenschappelijk graf op de Bulgaarse begraafplaats. Alleen Konstantin Kirkov werd elders begraven.

Afbeelding 10. Protestbetoging**Internationale reacties**

Van de ca. 2.000 arrestanten werden de meesten spoedig weer vrijgelaten. 353 arrestanten, waaronder Pavel Šatev, Georgi Bogdanov, Milan Arsov en Marko Bošnjakov, kwamen voor een speciale militaire rechtbank (Šatev 1983: 336). De bootslui bleken bijzonder trots op hun daden en legden voor de rechtbank een grote spraakzaamheid aan de dag, waardoor nog veel andere mensen in moeilijkheden kwamen (Siljanov 1983: 264). Op 14 mei sprak de rechter de vonnissen uit. Van de 353 aangeklaagden werden er vier – Šatev, Arsov, Bošnjakov en Bogdanov – ter dood veroordeeld en 29 tot gevangenisstraffen van vijf tot 101 jaar. Achtentwintig aangeklaagden werden doorverwezen naar gewone rechtbanken en over de zaak van 266 anderen verklaarde de rechtbank zich onbevoegd. De vier ter dood veroordelingen werden kort daarna omgezet in levenslange gevangenisstraf. Bošnjakov en Arsov stierven in gevangenschap in Libië; aan Šatev en Bogdanov werd vijf jaar later, na de Jong-Turkse Revolutie in 1908, amnestie verleend.

De aanslagen werden in heel Europa ten zeerste afgekeurd. De Britse *The Times* schreef:

The calculation of the Committees is as stupid as it is nefarious. Their object, as they all along acknowledged, is to compel Europe to intervene and liberate Macedonia from the Turks. They first sought to attain it by exasperating the Turks into wholesale massacres of the fellow Christians whom it is their professed purpose to deliver. They have hitherto failed, in spite of the many murders and other crimes they have instigated against the Moslems, in provoking retaliation upon a scale which would lend colour to an effective "atrocities campaign" in the European Press. They have therefore fallen back ... upon a method of appealing to Europe, which they are now pursuing simultaneously with their original plan. They have determined to attack European life and property, and the dynamite outrages in Salonika inaugurate their efforts. (Adanir 1979: 173)

Op die manier droegen de bootslui aanzienlijk bij tot de kwalijke reputatie, die de Bulgaarse 'vrijheidsstrijders' in Macedonië in Europa al eerder hadden verworven. Omdat het leger, noch de niet-Bulgaarse bevolking van Thessaloniki zich had laten verleiden tot een grootschalig bloedbad onder de Bulgaren, bleef een buitenlandse diplomatieke of militaire interventie uit en bleken de aanslagen uiteindelijk een maat voor niets. Het mogelijke effect ervan werd trouwens al enkele maanden later overschaduwd door de weerslag van de massale opstand in Noord-Macedonië in augustus 1903. Die leidde inderdaad tot het beoogde bloedbad onder de Slavische bevolking van Macedonië, maar de bemoeienissen van de Grote Mogendheden bleven beperkt tot een diplomatieke interventie in de vorm van de Mürzsteg-hervormingen van 1904, die overigens grotendeels dode letter bleven.

Alleen in Griekenland, meldt Siljanov, kreeg sultan Abdulhamid onverdeelde bijval voor het optreden van zijn leger in Thessaloniki en naderhand in Macedonië. Op de naamdag van koning Giorgos, op 23 april 1904, werd aan de universiteit van Athene een banket gehouden, waarop de Osmaanse mars *Hamidiye* door alle genodigden rechtopstaand werd aangehoord, gevolgd door stormachtig applaus en uitroepen als "Leve de sultan". Enkele dagen later maakten 1000 mannen, onder wie 150 officieren, aan de Osmaanse ambassadeur in Athene hun verlangen kenbaar om in Osmaanse dienst te treden en mee de Bulgaren in Macedonië te bestrijden. De sultan bedankte hen

voor hun aanbod. (Siljanov 1983: 269) Een belangrijker gevolg was dat Griekenland door de aanslagen beseftte dat de Bulgaren in Macedonië internationaal het meest in de kijker liepen en daardoor een leidende rol gingen spelen in de ‘Macedonische kwestie’. De gebeurtenissen van 1904 luidden dan ook de radicalisering van het Griekse beleid ten aanzien van Macedonië in. Lambros Koromilas, Griekse consul te Thessaloniki, werd persoonlijk belast met de coördinatie van de activiteiten van de Griekse guerrillalegertjes in Macedonië en met de organisatie van de ‘vergrieksing’ van Thessaloniki door middel van intimidatie en economische boycot van de Bulgaren (Mazower 2005: 294). Ook Albanezen en Serviërs namen een hardere houding tegenover de Bulgaren aan.

Bibliografie

- Adanir, F. 1979. *Die makedonische Frage. Ihre Entstehung und Entwicklung bis 1908*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Colonas, V. 1983. “Nouveaux éléments sur l’histoire du bâtiment de la banque Ottomane à Thessalonique”, in: *Makedonika* 23: 47-64.
- Mandžukov, P. 1993. *Предвестници на бурята* (Herauten van de storm). София: Прозорец.
- Mazower, M. 2005. *Thessaloniki – stad van geesten. Christenen, moslims en joden 1430-1950*. Amsterdam – Antwerpen: Contact.
- Notaris, I. 1970. “Τὰ γεγονότα τοῦ Ἀπρίλιου τοῦ 1903 με βάσι ἔγγραφα τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν”, in: *Μακεδονικά* 10: 35-96.
- Šatev, P. 1981. “Солунският агентат (De aanslag in Thessaloniki)”, in: Pandev, K. en Z. Noneva (eds), *Борбите в Македония и Одринско, 1878-1912* (De strijd in Macedonië en Oost-Thracië, 1878-1912). София: Български писател, 552-66.
- Šatev, P. 1983. *Македония под робство. Солунското съзаклятие* (1903 г.) Подготовка и изпълнение. (Macedonië onder de slavernij. De samenzwering van Thessaloniki (1903). Voorbereiding en uitvoering). София: Отечествен фронт.
- Siljanov, H. 1983. *Освободителните борби на Македония* (De bevrijdingsstrijd van Macedonië). I. София: Наука и изкуство.